

УДК 378.1:358

ОЛЕКСАНДР МАРЧЕНКО

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

ОСОБИСТІТЬ ВИКЛАДАЧА ВНЗ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНОГО ІМІДЖУ СТУДЕНТІВ

Визначено роль викладача вищого навчального закладу у процесі формування професійно-особистісного іміджу студентів. Проаналізовано погляди відомих зарубіжних і вітчизняних педагогів та психологів досліджуваного періоду за даною проблемою. Обґрунтовано сутнісний зміст дефініції «професійно-особистісний імідж». Акцентовано увагу на вплив професійно-особистісних якостей та іміджу педагога на ефективність формування професійно-особистісного іміджу студентів. Проаналізовано поняття «імідж викладача», в контексті формування професійно-особистісного іміджу студентів. Розглянуті складові педагогічної майстерності викладача, які є фундаментом для набуття професійно-особистісного іміджу студентами.

Ключові слова: викладач ВНЗ, студент, професійно-особистісний імідж, педагогічна майстерність, формування, професійно-особистісні якості, процес навчання

Освіта є запорукою майбутнього країни, важливою складовою її національної безпеки. Саме тому кожна держава опікується проблемами освіти. Люди витрачають гроші на освіту і це означає, що вони вкладають у своє майбутнє, роблять капіталовкладення в самих себе. Більшість батьків бажають вкласти гроші у майбутнє своїх дітей, в освіту, оскільки в сучасному суспільстві постійно збільшується попит на фахівців вищої кваліфікації. Споживання матеріальних і духовних ресурсів у сфері освіти означає у цьому контексті формування майбутнього фахівця, спроможного одержувати високі прибутки.

Аналіз масової практики підготовки майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах засвідчує, що вона насамперед спрямована на формування у студентів професійних знань, умінь і навичок професійної діяльності. При цьому, у зв'язку з бурхливим розвитком ринку і відповідної йому сфери діяльності, кардинальними змінами в її організаційно-економічних та соціально-психологічних умовах функціонування, основними критеріями професіоналізму сучасного спеціаліста постають: ділова ініціатива, інноваційність мислення, комунікативна компетентність, здатність викликати симпатію, здійснювати сприятливе враження і позитивно впливати на тих, хто оточує, створювати обстановку психологічного комфорту та довіри.

Правильно побудований імідж є фундаментом професійного успіху. Як наслідок, професійно-особистісний імідж починає набувати властивості одного з основних ресурсів, що забезпечують як високий соціальний престиж, так і успішність функціонування.

Зі зростанням інтересу до іміджу особистості й різних соціальних структур наростає обсяг видаваної літератури з проблеми «професія – іміджмейкер». Іміджмейкер – це особлива професія. Насамперед тому, що він займається створенням не образу, а особистісного вигляду. Не випадково у В. Даля ці два поняття розведені чітко й категорично. Якщо образ у його тлумаченні є щось застигле й зовні помітне, то вигляд – це сукупність зовнішніх характеристик особистості, завдяки яким наочно зримими стають її внутрішні якості [1].

Обов'язки іміджмейкера у сфері вищої освіти виконує викладач ВНЗ, адже саме він відіграє важливу роль у формуванні професійно-особистісного іміджу та життєво важливих компетенцій студента у процесі його професійного становлення. Викладач є суб'єктом загально-соціальної, навчальної, виховної та організаційної діяльності, який формує професійні якості майбутніх фахівців.

Метою статті є визначення ролі особистості викладача ВНЗ, впливу його професійно-особистісних якостей та іміджу на ефективність формування професійно-особистісного іміджу

студентів. Дослідження виконується у рамках держбюджетної теми «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві».

Аналіз досліджень та публікацій. У зарубіжних наукових джерелах поняття «імідж» співвідносять із такими поняттями, як «Я-концепція», «Я-образ», дослідженням яких займалися Р. Бернс, У. Джемс, А. Маслоу та інші. В основі окреслених понять знаходиться не що інше, як образ, уявлення. Зв'язок «Я-концепції» та особистісного іміджу розглядали О.Боровський, Б. Зейгарник, Ч. Кулі, Л. Мар'яненко, М. Мольц та інші науковці. На їхню думку, розвиток «Я-концепції» є значним етапом внутрішньої психічної роботи щодо створення технології особистості, персональної привабливості, прийняття себе, налаштування на позитивне ставлення до себе і оточуючих.

Проблема формування іміджу також знайшла відображення в багатьох роботах сучасних науковців, зокрема М. Апраксина, В. Беніна, О. Бекетова, Л. Волович, О. Газмана, Н. Гузій, В. Горчакова, П. Гуревич, Л. Жарикова, О. Калюжного, Ф. Кузіна, Н. Кузьміної, Г. Почепцова, Г. Сагач, В. Сластьоніна, Л. Соколової, В. Шепеля, В. Черепанової, Н. Щуркової та інших.

Індивідуальний або особистісний імідж сучасного педагога – одна з малодосліджених проблем. Це питання у своїх дослідженнях піднімали В. Горчакова, Н. Гузій, П. Гуревич, А. Калюжний, Ф. Кузін, Л. Мітіна, А. Панасюк, Е. Перелигіна, Л. Подоляк, Г. Почепцов, О. Рудницька, Г. Сагач, І. Сингаївська, В. Шепель. Проте, попри значну увагу вчених у галузі педагогіки та іміджу до означеної проблеми, окремі її кардинальні питання залишаються нерозв'язаними.

Виклад основного матеріалу. Учителю – людині, якій за фахом належить відкривати молодій генерації глибини наук, життєву мудрість, передавати навички діяльності. Із його працею свої сподівання пов'язують ті, у чиїх сім'ях зростають діти. Від нього залежать розвиток особистості і міцність основ суспільства.

Справжнім учителем може стати людина з високими моральними якостями та рівнем культури, яка розуміє, що шлях до професії і шлях у професії потребують праці над собою, постійного самоформування і самовдосконалення. Самопізнання, саморозуміння і самореалізація повинні стояти при навчанні основної маси дисциплін ВНЗ. Навчити людей розуміти і управляти іншими можна лише в тому випадку, якщо особа може значною мірою об'єктивно зрозуміти себе і управляти собою. Готовність до самоменеджменту породжує відчуття компетентності і захищеності, а сформований імідж дозволяє значно швидше адаптуватися у професійному середовищі.

Уміння знайти в людині позитивні якості, створити довкола нього ауру уваги – усе це має потужний психотерапевтичний вплив. Відчуття здорового інтересу до себе в процесі спілкування збуджує в людини душевний оптимізм. Чим стійкіше його прояв у людині, тим вона більш психічно врівноважена і психологічно впевнена у собі. Про це писав В. Распутін: «Одна справа - безладдя навколо, і зовсім інше – безладдя усередині себе». От чому людинозбереження й особистісне піднесення – це постійні проблеми, які покликаний вирішувати викладач, який ставить за мету створення особистісно-індивідуального образу студента.

Викладач покликаний навчити людей гуманно спілкуватися й поводитися з іншими, самостійно розкривати свій індивідуально-діловий потенціал; навчити своїх студентів досконало володіти методом «подобатися людям» [1].

Поняття іміджу дуже широке і багатогранне, визначається як поєднання зовнішніх та внутрішніх складових особистості. Професійно-особистісний імідж фахівця – це образ, що формується й відтворюється у процесі професійної діяльності та максимально забезпечує реалізацію основної мети професійної діяльності особистості, а саме: всебічне сприяння стабільному поступальному розвитку систем організації, а також забезпечує моральну та матеріальну самореалізацію особистості [2, с.298].

Зазначимо, що ряд науковців, які досліджували проблеми формування іміджу у студентів та лінії їхньої педагогічної поведінки [3, 4] зазначають, що на першому етапі важливе значення має реальний образ педагога, що виступає в наступному зразком для наслідування

студентами. Якщо ж такого образу немає в реальному житті студентів, вони створюють його на основі ідеальних уявлень, інформації, отриманої з літературних джерел чи інших засобів інформації.

Педагогічна іміджологія дозволяє інакше поглянути на процес підготовки фахівця у вищих навчальних закладах і на самого педагога. У рамках педагогічної іміджології викладач розглядається як продукт особливої діяльності зі створення або перетворення іміджу, як результат програми цілеспрямованих професійних зусиль.

Формування іміджу викладачеві необхідно значно більше, ніж спеціалістам інших професій тому, що саме він формує імідж своїх студентів. Викладач для них – еталонна модель. М. Добролюбов писав: «Викладачами повинні бути кращі люди суспільства». Кожен викладач повинен бути яскравою особистістю, тому що завдяки своїй особистості, він зацікавлює студентів, розвиває інтерес до свого предмету. Прикладом є викладач, описаний Л. Фрідманом: «Как он учил, теперь, спустя пол века, судить не берусь, а вот его самое первое появление - помню отлично: распахиваются двери и к нам вступает моряк китель, украшенный сверкающими, оякоренными пуговицами, расклеванные брюки, выправка... Отчетливо сохранилось ощущение – моряк одним только видом своим призывает нас ринуться в мир штормов, бурь, в настоящую жизнь. Привлекательная внешность плюс легкий налет таинственности, понятно, вдобавок к умению учить, как я убедился на опыте, очень повышают шансы всякого учителя на успех».

Педагог навчає студентів і тоді, коли мовчить, навчає своїм обликом, своєю поведінкою, своїм ставленням до них. Його облік – це не тільки візуальний облік, але і жести, і манери, і комунікабельність, і педагогічний такт, і мовна культура, і любов до студентів, і педагогічна далекоглядність та гострота розуму, і багато інших якостей, які є складовими професійного іміджу. М. Рудакевич влучно говорить про імідж, що «це не просто зовнішня оболонка людини, хоча остання, безумовно, теж багато важить. Відомий бізнесмен і політик наголошує, що без реального наповнення, яке стоїть за зовнішньою оболонкою, вплив «іміджу» на оточуюче середовище рано чи пізно буде зведений нанівець» [5].

Звичайно, навчальний процес – це, перш за все, ділове спілкування викладача зі студентами, що передбачає атмосферу спільного пошуку і роботи. Але інтерес до предмета починається частіше з інтересу до особистості викладача. Його голос, хода, жести, одяг, манери, звички, вираз обличчя мають велике значення для розвитку культури спілкування і встановлення довіри до викладача. Спочатку студент дивиться на того, хто стоїть за кафедрою, а тільки потім звертає увагу на те, що він викладає [6].

Проте у всякому разі викладач – менеджер навчального процесу, який відповідає за те, щоб в результаті навчальної діяльності та навчальної взаємодії було досягнуто певних результатів. Тому імідж викладача повинен бути сформований таким чином, щоб максимально сприяти досягненню цієї головної мети. «Самоподача» в міжособистісному спілкуванні – це своєрідна підказка співрозмовникові даних про себе, що дає змогу полегшити процес спілкування, налагодити контакт, взаєморозуміння [7, с. 96–103].

Професія викладача – це особливий хист, володіння набором яскраво виражених здібностей до спілкування, естетичної уяви, тілесної пластики, мовної чарівності. Для того, щоб бути дизайнером особистості та формувати у студентів професійно-особистісний імідж, вибудовувати технологію життєдіяльності, людина повинна мати сильну духовну енергетику, величезний багаж знань і вмінь. У своїй роботі викладач повинен особливе значення надавати системному пізнанню особистості студента, осмисленню свого внутрішнього досвіду, технологічності використання знань і т.д.

Отже, професія «викладач» – це складна людинотворча діяльність. Щоб бути викладачем, треба мати великий багаж знань, володіти набором людиноводчих технологій. І завжди пам'ятати, що кожна особистість унікальна, а тому індивідуальний підхід органічно повинен бути «вмонтований» в роботу кожного педагога.

Серед величезного різномаяття технологій (технічні, інжинірингові, фінансові, медичні, біологічні і т.д.) пріоритетне значення мають людиноводчі технології. Це система живих реальних впливів, у результаті яких людина як окремо, так і в групах здійснює цільові дії.

Якщо сказати конкретніше, то сутність людиноводчих технологій полягає в тому, що за допомогою цих технологій формується моральне й естетичне ставлення людини до себе, до людей, до природи, до духовних і матеріальних цінностей.

Викладачу необхідно вміти працювати з командою, куди входять різні фахівці: психологи, соціологи та ін. Йому треба використовувати їхні професійні вміння, тобто бути неабияким менеджером - конструктором. Це особлива грань його професійної компетентності. Він повинен бути досить ерудованою людиною, що глибоко поважає всіх фахівців, які працюють із людьми на благо їх особистісного підвищення, створення комфорту в спілкуванні.

Проблема авторитету педагога є дуже актуальною нині. Тому вона була запропонована для обговорення з майбутніми інженерами-механіками, студентами Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет». До пріоритетних рис, що формують позитивний імідж людини, студенти віднесли наступні: комунікабельність (здатність легко сходитися з людьми), емпатичність (здатність до співпереживання), рефлексивність (здатність зрозуміти іншу людину), красномовність (здатність впливати словом). Ці риси становлять матрицю природних дарувань, що характеризуються як «уміння подобатися людям». Як підтверджує практика, володіння цими здібностями і постійне удосконалення їхнього використання – підстава успішного створення особистого іміджу. Також велику увагу студенти приділили моральним цінностям, психічному здоров'ю, володінню набором людських технологій (міжособистісне спілкування, діловий спіч, попередження і подолання конфліктних ситуацій тощо).

Студенти відзначали, що зовнішня виразність – бажаний компонент іміджу, але не вирішальний. Необхідно, щоб людина сама відчувала себе впевнено і комфортно, і тоді її впевненість передається оточуючим. Невід'ємними вони вважають риси, пов'язані з життєвим і професійним досвідом особистості. Особливо цінно, коли цей досвід допомагає людині бути більш інтуїтивною у ситуаціях спілкування. Для іміджу педагога дуже важливі також ділові якості – професійна та соціальна компетентність, пунктуальність, точність, діловитість. Викладач, на думку студентів, повинен також бути інтелігентною людиною, щоб студенти могли його сприймати не як «загрозу», а як радника, наставника, з яким можна поговорити не лише про його предмет. Можливість неформального обміну з викладачем різними цінностями у вигляді інформації, відносин, особистих думок, суджень, орієнтації стимулює працездатність студентів, духовно збагачує їх, спрямовує на подальшу працю.

Зазначимо, що самовпевненість і стандартність поведінки негативно впливають на сприйняття студентами викладача, який зацікавлений у визнанні та доброзичливому ставленні до себе. У встановленні цих зв'язків і відносин провідну роль, безсумнівно, відіграють такі якості викладача, як здатність співчувати, вміння поставити себе на місце студента, здатність проникати в його внутрішній світ, правильно реагувати на його вчинки. Натомість відсутність поваги до студента, інтересу до нього, незрозуміння його психології, вікових та індивідуальних особливостей, низька ефективність педагогічної праці, психологічні та емоційні перевантаження, зумовлені різними причинами, формують негативне ставлення студента до викладача.

Викладач сьогодні не може бути просто лектором, здатним викладати основи наукових знань. Він повинен знаходити нестандартні відповіді на питання, запалювати і хвилювати студентів, уміти розвивати їх здібності, самостійність, допитливість, бути привабливим прикладом для наслідування [6]. Аналіз літератури дозволив нам виділити наступні три категорії: суто «викладач» – вирішує різні педагогічні завдання, що є відображенням специфіки його професійної діяльності; «викладач-психолог» – звернений до внутрішнього світу людини, він виводить студента на новий рівень, допомагає позбутися комплексів, закликаючи його подивитися на себе як на людину унікальну, талановиту й упевнену у своїх силах; «викладач-тренер» – не звертається до минулого студента й не з'ясовує причин його поведінки, в цьому студент повинен розібратися самостійно. «Викладач-тренер» допомагає просуватися вперед, ставити перед собою й домагатися особистих і професійних цілей, які згодом забезпечать людині таке життя, про яке вона мріє. Цей фахівець сприяє розвитку внутрішньої сили клієнта, його особистого потенціалу.

Аналізуючи вищесказане, погоджуємось із Т. Сущенко, що викладач повинен застосовувати нові глобальні та концептуальні підходи, розробити критерії та вимоги до оцінювання й визнання іміджу, професійного статусу та успішної діяльності. Виділимо найвагоміші.

По-перше, характерна для творчого педагога здатність гармонізувати мету та зміст сучасного педагогічного прецесу, який розглядається нами як особистісно орієнтований процес духовного взаємозбагачення викладачів та студентів в умовах комфортного психологічного клімату навчальних відносин, високої діалогічної культури, інтелектуальної співтворчості.

По-друге, процес успішної професіоналізації педагога не може ефективно функціонувати поза рефлексивним механізмом, які допомагають самоформувати внутрішні для цього мотиви. Як тільки педагог починає ставити перед собою якусь важливу педагогічну мету, він, не помічаючи цього, займається створенням власного іміджу, і не тільки краще виглядає, а й краще себе почуває, більш упевнено, а в підсумку – дійсно успішніше працює [8, с. 385–386].

Закономірністю є й те, що педагогу необхідно забезпечити наступні умови: опору на базові емоційно-образні установки особистості; використання образу або символу, що знаходяться в зоні найближчого розвитку, як зразка для наслідування; організації у відповідності до мети навчання соціального середовища, прийняття та стимулювання розвитку, вирішення соціальних проблем особистого характеру; регулювання напрямів розвитку особистості; організації діяльності, що забезпечує психологічний захист і форсажний стан, підвищення активізації та ефективності діяльності (створення «ситуації успіху»).

Висновок. «Ніхто не може навчитися у людини, яка не подобається» – сказав великий філософ та мислитель Ксенофонт. Під час формування професійно-особистісного іміджу у студентів викладач одночасно виконує безліч соціально- професійних ролей: він мотивує діяльність, заохочує до співпраці, навчає, консультує, оцінює активність і результативність діяльності, дає поради, застерігає, надихає на творчість, розвиває здібності й особистісні риси, виховує тощо. Презентуючи свій імідж, викладач надає студентам інформацію про те, що він собою являє, як він ставиться до студентів, які його цілі, яка він людина; тобто він дає студентам можливість визначитися, як вони повинні поводитись і чого від них очікує цей викладач.

Отже, правильно обраний імідж та манера самопрезентації суттєво допомагають у досягненні як стратегічних, так і тактичних цілей, пов'язаних з формуванням професійно-особистісного іміджу у студентів. Діяльності з формуванням професійно-особистісного іміджу у студентів характеризує особистість викладача, його загальну та професійно-педагогічну культуру, бо вона, з одного боку, відображує ставлення викладача до самого себе, до інших людей, до своєї діяльності, усвідомлення її цілей, загалом – світосприйняття; а з іншого, ця діяльність має дуже важливе виховне значення стосовно тих студентів, з якими працює викладач. Ще видатний педагог К.Д. Ушинський зазначав, що «тільки особистість формує особистість».

Список використаних джерел

1. Шепель В.М. Имиджелогия. Как нравиться людям / В.М. Шепель // – М.: Народное образование. - 2002.
2. Марченко О.О. Сутнісний зміст дефініції «професійно-особистісний імідж фахівця» у психолого-педагогічній літературі / О.О. Марченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – Вип. 39 (92). – 568 с.
3. Гузій Н.В. Педагогічний імідж і професійна культура / Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики; Зб.наук.праць.- К. 1997. - с.28-31.
4. Коменський Я.А. Избранное педагогическое сочинение / Я.А. Коменський // – М: Просвещение, В. 2т. – Т.2 – 1982. – 254с.
5. Радченко А.Є. Формування іміджу педагога – вимога сучасності [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_NilN_2007/Pedagogica/22850.doc.htm
6. Ковальова О.В. Основні аспекти іміджу викладачів вищої школи [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://asconf.com/rus/archive_view/375

7. Бутенко Н. Формування і презентація іміджу викладача як складова його професійно-педагогічної культури та запорука ефективної діяльності / Н. Бутенко // Вісник Львів. ун-ту. Сер. пед. – 2005. – Вип. 19. – Ч. 1.

8. Сущенко Т.І. Концептуальні особливості професійного іміджу педагога як суб'єкта педагогічної творчості / Т.І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – Вип. 39 (92). – 568 с.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2015 р.

МАРЧЕНКО А.

Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Украина

ЛИЧНОСТЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВУЗА В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНОГО ИМИДЖА СТУДЕНТОВ

В статье определена роль преподавателя высшего учебного заведения в процессе формирования профессионально-личностного имиджа студентов. Проанализированы взгляды известных зарубежных и отечественных педагогов и психологов исследуемого периода по данной проблеме. Обосновано содержание дефиниции «профессионально-личностный имидж». Акцентируется внимание на влияние профессионально-личностных качеств и имиджа педагога на эффективность формирования профессионально-личностного имиджа студентов. Проанализировано понятие «имидж преподавателя», в контексте формирования профессионально-личностного имиджа студентов. Рассмотрены составляющие педагогического мастерства преподавателя, которые являются фундаментом для приобретения профессионально-личностного имиджа студентами.

Ключевые слова: преподаватель вуза, студент, профессионально-личностный имидж, педагогическое мастерство, формирования профессионально-личностные качества, процесс обучения

MARCHENKO A.

National technical university «Kharkiv polytechnic institute», Ukraine

UNIVERSITY LECTURER'S PERSONALITY IN THE PROCESS OF THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL AND PERSONALITY IMAGE OF STUDENTS

Keywords: university lecturer, student, professional and personality image, teaching skill, The article outlines the role of the university lecturer in the process of the formation of the professional and personality image of students. The problem of establishing successful pedagogical interaction between the university lecturer and the student appears as a necessary component of the image formation. The article demonstrates that the lecturer performs many social and professional roles: he motivates activities, encourages collaboration, teaches, consults, assesses the activity and effectiveness, gives advices, warns, inspires to creativity, develops skills and personality traits, educate etc.

The views of famous foreign and domestic educators and psychologists of the researched period on this matter are analyzed. The essential content of the definition of the professional and personality image is grounded. The image covers many aspects. The positive image of the lecturer has significant educational influence on students; it creates a positive attitude to the educational process, the subject and the lecturer.

The attention is focused on the influence of the professional and personality qualities and image of the lecturer on effectiveness of the formation of the professional and personality image of students. It was established that various social and psychological factors influence the image formation. The notion of the lecturer's image is analyzed in the context of the formation of the professional and personality image of students. The components of the teaching skill that are the foundation for acquiring the professional and personality image by students are considered.

The article determines that the lecturer has to apply new global and conceptual approaches, develop criteria and requirements for assessment and recognition of the image, professional status and success. The conditions of the positive image formation are defined and the features of many researchers' views are generalized. The outlook for the further improvement of professional training of future specialists is mentioned.

Keywords: university lecturer, student, professional and personality image, teaching skill, formation, professional and personality qualities, educational process.